

عالی شیر نووایی

محاکمه الگتیین

غئسغالدئلان تکست

و

غوشما چالار

آق مئرات
گوزگەنلى

اردیپهشت ۱۳۷۱

سوئد

BÖYÜK TÜRK ŞAHIRİ
ALIŞİR NOWAYI

Alıma menjedilip çekilen ^{şerif} sərat

د وورومىز او يىنگە دىپ غسورولىان د وور،
گۇرۇڭ غوشمالى يورد وەزىنگ گۈركۈنە،
ارك غوشمالى آدا مىلارىنىڭ اركىنە،
بۇ بىسانچ، ائنام پايلامالىي هەركىمە،
يېڭىنە انه نىڭ دىلىمىنى بىلەمە يىان بولسانىڭ،
كىيم ائنارىنىڭە پىينىڭە .

كرىم غوربان نې

DÖWRİMİZ UTGEDİP GÖRÖLYAN DÖWR
GÖRK GÖSMALI YÖRDÖMİZİN, GÖRKÜNE
ERK GÖSMALI ADAMLARIΝ ERKINE
BÜSANÇ, INAM PAYLAMALI HER KIME
YÖNE ENER DİLİN BILMEYÄN BOLSAΝ
KIM INANAR GEPIŋE !

KERIM GORBAN NEPES

سووايسى بواشىرىنده تىرك دىلىنىڭ، پارس دىلىنىدان
بايلىختى و اوستۇزلىكىنى ئەتتۈر كەپلىرىندا يار بولوب
پارس دىلىنىدە شارشى بولادىق سۈزىلەر بىلەن
اونكە سۈرئار، حاڭىر بىكىنە چەنلى پارس
دىلىچى لە رەطاراپتىدان بىر كەتا با جوغاب بازىلماندىر.

تىرك دىيل واد بىياتتىنگ كۈرنۈكلى عالىسى "مالى شىرسووايسى" مەلادى خەسا باڭورە
١٦٦-نجى يېڭىنگ ٩-نجى فورىيە سىنده / ھېرى سەندەن ٨٤٤-نجى يېڭىنگ ١٧-نجى
رەھمان آيسى / اوپانىستىنگ ھەرات شاھىرىنده دوغۇلپىار، آلتىشىپكى يېڭىن دىغان مىارت
بولان مۇسۇرمى تىرك دىيل واد بىيات اوغۇرتىدا مارپا، ادەپ، بۇيداندا اۇچىمە جىمەك
اىز فالسىرىپ دىشىر، نۇوايسى ١٥-نجى عاصىر عازاب و پارس دىيل لىرىنى دەن
تىرك دەپلىنىڭ بايلىخى دىكەنلىكى طاقتىدا آتاق دىرأپ "محاکەللەغىن" آدىلى اشى
باتىپىدىرى.

سووايسى نېڭكە تىرك دىيل واد بىياتىنا بىتىرەن خىذ ماڭلارتى دەرنىڭ مەنەك اوچىمىن
مۇغۇل لارنىڭ اورتا آسيا جۈزۈپ كەلمە زىنده ن اونكە تىرك دىيل واد بىياتتىنگ ياغداپنى
كىزى اونكۇنە كەتىر مىك خىرىرىدىرى.

تىزكىلىر اسلام دېنىنى قابول ادە ئىصىرىنده ن سونگ، عازاب و پارس مەندە ئىۋە ئېپتىنگ
تائىرىنده ئالدىلار، سۈنگلار "اوەغۇر" يازو خاطىسى دىلىلى يايىراپ باسلادى، مۇنگا
"حاتانىبە" يازو خاطى دىلىپ دىرى، "غۇنادفوپىلىك" (باڭىت كە ئىپرىجى عەلەم) اشىرى
بودىلدا (حاطىدا) يازىلشىدىرى، اوېغۇرجا يازىۋى اورتا آسيا، اورتا آسيا ئەنگىزىنگ كۆنباڭلارنىدا
و غۇزۇندا ياشایاڭ تىزكىلىر آراشتىدا - ١ كۆپ بايراپدىرى، "خۇجا آخمات ياساوى ئېنگ
"حەكتلىرى" اشىرى سونگ شايامىدىرى، ياساوى ئېنگ دىلىلى "غىشچاڭ - اوقيز" دىالكىت -
ـ لەرىتە ياتىنىدىرى.

مۇغۇل لار كۆزىدە ئەنارداقى كۆچمەن غالان و اسلام دېنىنى قابول ادە دىك تىزكىلىرە
چۈزۈش ئەندىلە رەبۇلارنىڭ آراشتىدا اوېغۇلاردا باشغا اقتاپ - بازان بىوغىدى، اقتاپ
- بىلەيان آدامىلار ھە مۇسلمان دالدىلە رە بىو ئازە كە لە ئەنلىر باشغا سىباشقا دىالكىتىر
ئىزازە - ئازە دەپلىمەت و اوردۇ (غۇشۇن) تەخرىرىتلىرىنىن (اصطلاح لارنى) كە ئىپرەپلىسەر

د ورا بارا غىزكە رىندە اسلام دېتىنى قابول اد مە كى كىنگىشە يىن آرىش باشلادى، بىرپانىندان اسلىق (غىادىمى) يازىود يېشىنگ حالقىنگ دېلىنە غولاي آنىڭلاشتۇرافى بىرپانىندان - دا امير تەھرىنگ ساراپىندا وشىلە هم تۈرك - موغۇل بىه كە رىننڭ اوپىلە رىندە پىارسىد بىياقىنىڭ ياخىرا مائىي اوپىخور تۈرك دېلىنىڭ اۆسمە كىنە پاڭىل بولىيار، بوياغىداى نىۋاھىسى نىنڭ دوئىندە، هىم دەۋام اد بىهدىر، شۇلار يالى يافىدايدا، نىۋاھى مەطاكىم اللەختىنى يازىۋەدەر، اول بوكىتاپدا شىلە آيتىار،

* تۈركچە دە ايشچە لېڭلە رەتىنە رېنگىيېڭىلەر، اۇزىكۈنلىكىلەر (اۇزونە مەخصوص)، يېڭىمەككىلىكلىكەر (بىلەن لېك)، كۆپىدەر، بوكىتە چەنلى ھىچ كېمە سونى يىۋۇزە چىقارمانى اوچون، كىزلىي غالىپەدىر، تۈركجەنلىكىنچەنچەنلىكىنىڭ چۈنگەتكەسى بار عالىمە مەن بىھىك بىر عالىمە مەدىر، بىه زە كە راوجىراشتىدا دېقىغىز بىه لە كىدەن، بىتلەنلەرلەن بارها پارلاخىدەر، بىر عالىمە مىنگ باقىجا لەرنىڭ كۆل لەرى كۆنە شەمالىدىر، اما ما بىر طاسىمىنگ بىتلەنلەرلى ئۇرۇن فۇرۇقىنىڭ بىر كۆلۈنگ تېكەنلەرى يامانسىدەر، بولارى كەھوب كۆپ زاتىلارى دەۋىتىنە دىيدىم بىزىننىڭ تۈرك اوزان لارىنىز بۇ فۇرۇقىلى زاتىلاردان چە كىنپىپ كۆچۈپ كەپىلەر، اما مەن بىر عالىمە مەن دەن كە چە دىيم، ئەخۇرۇقىدا تىنەنلىكىلە دىيسىم، كۆزىچلى لەرى بىه نەكىم، قىنچىلەقلار بىلەن ساوانىدىم *

نىۋاھى مەطاكىم اللەختىن (مۇطاكييە ھەل لېغانە بىن) آدلى اشە رىندە، تۈركى دېلىنىڭ بىرسىدەلىنىڭ ھەر ئەلارا پلاين باىي واوستۇنلىكىنى اىلى اشنان بىلەن اۇنگە سۈپەر، بىرسىدىلى اد بىيات اوچىن ئۆستۈن دېل خساپلانىان شىل «وورد»، بىرپەكىرى اۇنگە سۈرمە ئەننىڭ شىنگ ئىل - كۆننەن بولان سۇيگۈزىنە اولى ئاماندا (ئىشان) دىش، نىۋاھىنى تۈرك دېل چىلىكىنىنىڭ ۱۵ - نجى عاصىر فاھرىئانى سايمەن ئەنخىزى يە رەسىدەر.

۱۵ - نجى عاصىر ئەنخىزى كۆندەغىار اد بىيات دۇن ئەسىدە، نىۋاھى نىنڭ كەلامى اۇنگونە كەمچىپ بولما جاق غۇدراتىدىر، چاپىشىدا بىھ تېب بولما جاق بىه دەمۇدەر، دۇرت دېيان و خەممە دان عەملە كەلمەن ۱۵ سانى مەتىسى، ئاسلىيە دا اىكى مەتىسى سى ۱۱، ھارجا ئەشىر بىھ بىك تۈرك عالىشنىڭ اىنگە اساسى دەرە دېجىلۈك لە رىندە نەدىر.

نىۋاھى يواشە رىندە پارسەنخىز و نىزەن بىر مثال كىيى كۆز اۇنگونە ئىش، اولارا اوپىساق ياددا اوپىماشىلىق داڭلار، ياسە مەنگە شەدىرىمە اوپىلەنى ساونىق ئەنلىلىق بىلەن ئىش بار ئەنىدىر، دېل واد بىيات اوغرىنىدا تۈركىلەكىيانى اىلە رى سۇزەن، تۈركى دېلىنىڭ بارمىدىل واد بىياشتىدان اۇستۇنلۇكىلە رىنى كۆزكە زەن نىۋاھى، ئاراب دېلى ئەقىندا آتىپ جا چە مە لە شېپەدەر

اونونك سە بىيى اول زاسانداقى اسلام دېشىنىڭ موقادىد سىكىتاپتىنىڭ (قران) دىلىنى ھەر حايىسى بىردىپ بىلەن غازىندىرىماغا فارشى بولىغانلارنىڭ طوپتىدان چە كىنە كەن پاشىغا بىر زات بىلەن ئەگەرە كىدىپ.

ايراندا ياشابان تۈرك خالقلارى - شول ساندان تۈركىتلەر - دىالكت باقىتىدان اوغوز بۇلۇمەن باغلىنىڭ، اولار چاغاتاي تۈركىجە سىنەن آئىرى بولماقىشا غارامازدان نۇواپىسى تىنگ اشە رەبىنى كىپ حالاپارلار، نۇواپىسى تىنگ تۈرك دۆنھىآدى بىياشتى بىتىرەن حىذى ماشى اوران چۈنكىدەر مۇنتىڭ دۆپىسى بىيى اول كاشقاردان يائىران اوپخەر بانزۇودىلىپىنى واونونك يۈرىتە لىكىلە بىنى اوڭىتىسى سۈراىدا اورەنپىد يېرىشىلە - دە ھېرغا زىق خوراساندا او تۈران اوغوز تۈركلە رىنگ، سىزدىرىادا (سېحون) ياشان قىشىجاق وغۇانگىخالى تۈركلە رىنگ دىالكت لە بىنى دە اوكىدە بىلەيدىپ.

نۇواپىسى تۈركىتلە رىنگ آرامىتىدا

بە يەك عالىق نۇواپىسى تىنگ اشە رەبىنى، تۈركىتلەر كىپ عاصىتلاردان بىأرى اۋاپ كەلىارلار تۈركىمن مەللە سازىتىدا نۇواپىسى تىنگ يۈرىتە اورنى يار، دوتاردا "نۇواپىسى بەر دە سى"، سازلاردا "نۇواپىسى مەناسى"، آيدىشمەدا باقىتلارنىڭ باپتىلىقىدان آيدىيان،
"نۇواپىسى تەركىچى جان اىيلار" ،
"كۈزۈدە ياشىن رۇان اىيلار" .

شىلە - دە تۈركىمن خالق رە واينىلارنىدا "نۇواپىسى" و سولطان حوسوبىون باى غارا" بوسۇزىمە رە آيدىشىنگ ئەتالىلاردىر.

نۇواپىسى تىنگە مەللەنى حاقدىدا كىپ باقىتلاب جە دە للى دە رىنگولار و چە كېشىمە لەر بولۇپ كە چىرى، ھەرىيەندا آيدىدا، نۇواپىسى آھلى تۈركى خالقلارنىڭ مەنلەم اوسادى، بىسىرى و مەللى باپلىنىشىدىرى، بىز تۈن تۈرك بىلە ئەرى نۇواپىسىنى اۇزىلە رىتىنگىكى دىيەپ سايماشا دەلى خاقانلىقلار، سەپىيى ماغىتىغۇلى و نۇواپىسى تۈرك خالقلارنىڭ يۈرە كىنېنگ ئارشىسى تاقاندىرلار.

ايىران تۈركىستانىندا ئاخىسى يارلاق ايشلەر بىلەن ماشغۇلاتىپ يۈرەن دۇرپىدە، كىپ اولەر دە داشى ئەمان ياسالان، تە لە ئىن جىلدلى نۇواپىسى اشە رەبىنە فابات كەلدەيم تۈركىتلەر بوكىتاپلارى اشخىلام بىلەن اۋاپ نە بىلدەن - تە سېلە ساغىلاب كە لىأرلەر، پارس دېلىتىداكى مە كەدە بىلە رآچىلمازدان اۇتكە بىدىنى مەدرە سە لە رە نۇواپىسى و ماغىتىغۇلىدا ان او قۇوجىتلارا ساپاق بەرلىكىاردى، ايىراننىڭ سىركىرى حۇكومە ئەرى تۈرك دەللەسى

کیتابلارنىڭ اوقاۇغانلىقى غاداغان ادیپ كەلدىلەر، اما اوندا سىدا تۈركىن حالتىنىڭ ادبىيەت
آسماشىنداقى بىنلە ئىزلاشۇل شۇھە سېين سەچىپ دەر، سەچىپ دەر.

ايش حاقدىدا كە لام آغىزى سۇز

ئىوايسى ئىنكى بواشەرى ھەنۋەزە جەنلى تۈركىن اوقوچىلارنى بە تىرىمىسىن كەلدى، شۇنىڭ كەلدىلەن ئەنلىكىن چىلىك لە رەن پەيدالانىش، اشەرى اوقوچىلارا ئاتىتىق اوجىن بىواپىته باش
غۇندىم، الەندە ئانقىدى ئىكستى ئايىارلاماق اوجىن اشەرىنىڭ دەرى ئىزلى ئىزلى ئەركىنگە بولمالىدەر،
عاراتپ ئىكتىسى اركىنە بولمانى اوجىن اه رىنگ ۱۹۴۱-نجى يىلدا لاتىن آلفابىت اساسىندادا تۈركىدە
چاپ، بولان ئىكتىسىنى غوشماچا حۇكومىتىدە ئىشىمەنگى يانى بىلەن اوقوچىلارا حۇدۇرلە دېسم.
مطاكىم اللەتىن اشەرىنىڭ ئىكتىسى كلاسيك عاراتپ-پارسدىلىنىڭ أكى سۇزىلە دەن كەنگىن
پەيدالانىسى اوجىن، اشەرى سۇزلىك سىزىيا - دە عاراتپ-پارسدىلى لە رىنى بىلە دەن راۋاتماق
اۇراؤن قىين دۇشىار (ئىوايسى بواشەرىنىڭ باشلانغىچى ۲-۳ ماحتاپسىندادا آللادە تاغالاغا اوكۇرى).
شۇكىر لە رېبىلەن ئەتىلە دە دىنى روپا باطلار اساسىندادىل لە رىنىڭ ئاپتىشى حاقدىدا سۇز آچىپ
تىقىكسى دىل ئىنگىدۇر، كۈنىسى ئىركلە رىنىڭ آتاسى خساپلانىان نىجى پىغامارنىڭ اپلى "بات"
(بات) بە ئىرىمار، ئىكتىسىنىڭ بويىھ رەلە رىنى او قوماڭنى اوقوچىلارتىڭ اۇز اركىنە غۇرسىوپ حاچاندا
اھەر دە تۈرك دىلى حاقدىدا سۇز آچىپ باشلاندا ئىكتى حاڭىرىنى زامان كەپلە بىأن تىپامىزە
چە بوردىم، (شىلە دە اشەرىنىڭ آخرىنىداقى ۱-دە مىباخىاپسىندادا ئىوايسى اۇزۇنىڭ اھەرلىرى عالىم -
لاردان آلان ئاشرى حاقدىدا سۇز بىۋە تىار، بولارنىڭ اوقاۇغانلىقى هىم اوقوچىلارنىڭ اۇز اركىنە
غۇرسىوپ، دە يىنگى اشەرىنىڭ اشىنىڭ اساسى و جىوهرى بولان يېرىلىرىنى ساپلاپ آلدۇم، بىوپىرە، بىر
زادى هىم آغىزاپ كە جەنلى اول - دا ساددى يە تەز چىلىك سەبلى، شىلە دە اشەرىنىڭ
دەرى ئىزلى ئەركىنە بولمانى اوجىن ئىكى دە ساپلاپ اوقوچىلارا حۇدۇرلە دېيم، اشالىلە
كە لىجە كەنە تە سەبب بولسا اشەرى دەلى مواتىدا حاڭىرىنى زامان كەپلە شىك شىۋاپىزە
چە وورىپ اوقوچىلارنىڭ اركىنە غۇرسىلار.

تۈرك مىيلە ئىنگ كلامىكى اشەرلە رىنى يېغىتىماق، اولارى چىونىڭلىرى دە ئىپلى اڭىزە نەن،
غايىتادان ايشلاب اوقوچىلارا يە تىرسىك، ادبىيات اپىروندا آلا دانلىيان هەر بىر ويدانلىسى
تۈركىن دەغانلار ئىزلىنىڭ مىلى بىرجى دېيم، شۇ پاڭىدەن اوفر آشىپ ئىوايسى ئىنگ
اشەرلە رىنى دەلى ئاتىتىماق اوجىن اولارى آغىزاپ كە جىارىس،

سروایی شگه اشمرلی

منظمه لار (مشغیر دیوانلاری)

- ۱- غاریب الشیر
- ۲- نوادرالطباب
- ۳- بدایع الواسط
- ۴- فوائد الكبر
- ۵- غزلیات فارسی

خسنه

- ۶- حرث الابرار
 - ۷- شیرین و فرهاد
 - ۸- لیلی و مجنون
 - ۹- صباح الشیر
 - ۱۰- سد سکدر
 - ۱۱- دامستان شیخ منعان
 - ۱۲- مخزن الاسرار
 - ۱۳- نظم الجواهر
 - ۱۴- معمايات
 - ۱۵- اربعین
 - ۱۶- ترجمه مطلق الطیر
- ۲۲- مجالس النظایس
 - ۲۳- تاریخ
 - ۲۴- تذکره الاولیا
 - ۲۵- سراج الصالین
 - ۲۶- میزان الاذان
 - ۲۷- انشاء
 - ۲۸- باقیفیه
 - ۲۹- زندمه التاریخ
 - ۳۰- سلطکه الفتن
 - ۳۱- طلالات بهنلوان محمد و طلالات سید حسن اردشیر

تسلیم

- ۱۷- محبوب القلب
- ۱۸- طاریخ ملوك
- ۱۹- خسنه التجربین
- ۲۰- نسایم المحبت
- ۲۱- امشئان
- ۲۲- طاریخ انبیاء

الحمد لله، انسانى باشغا ياراد شلانلارдан دىل و سۈزۈزۈنىڭىنى بىرەن اولسى
ئانلىرىغا چاڭىزلا كوشلۇرىسىن.

دېلىمى (دۇرۇشىم)

ئى سۈزۈلەن قىلغان آفرىنىش آفاز،
انسانى آزادا ايلە كەن مەحرىم راز،
چون "كۈن فيكون" صفحەسى كە بولدى طراز،
قىلغان اونى نطق ايلە بارايدىنگى مەستاز،

..... (1)

كە بە ئىانلىرى سەلجهك طەرمانلىك باشاغىچىسى (حۇشا يىغىيانى)، سۈزۈ كۆھىرلىرى
خازىتىتىنگ ئاتالى (امىنى)، شىغۇر كۈلۈزەتلىتىنگ سايراق بىلپىلى شۇواپىسى لاقاملىسى
عالىسى شىز ئانلىرى كەۋنالىنى ئيارلىغاشىن و عايىپلارنى ياخشىن ئىشلە سۈزۈلە يىشارى،
سۈزۈ بىر كۆھىر دىر، كۈنگۈل او نونكى درىاسى، كۈنگۈل بارماقى لارى يىغىنان جائى دەر،
د ئىگىزد ن گۆھر جەثار، او نونكى غىشىتىسى زىگرى ياتىدا بەللەيدىپىر، كۈنگۈل د نىدە
سۈزۈ كۆھىرلىرى، سۈزۈلە نىڭ يېلىنى داشقىتا شىزار، او نونكىدا فەتساتى و مىرىجەسى سۈزۈنىڭ
شىھرأتىنه و يىۋە كەدە او تۈرەتىنا گۈرۈپ دەپىر.

..... مۇندان سونگرا، اوچ خىللى ئەملىنى و اۇتباڭلى دىل باردىشىر، اولارىنىڭ بىاپىران
شاحالارى و پىدالغalarى خىددەن آشاكىسىپىدىپىر، تۈركى، بەارسى و هەندى دىللىرىنىڭ
غاياناڭلارى (كىوڭى) انوج پىغامبارىنىڭ اپنۇل لارى بولان "يافىت سام وە حام" غاپە ئىشىار،

ئىوچىغا يارىتسقىلەرىنىڭ آتاسى طاپلانىيان ياغىتدىيەن او غۇلۇسنى "ختاي" (جىن)
اولكە سىنە ئېرىپىلار، بەارسالارنىڭ آتاسى طاپلانىيان سامنى ئىپرەن و توانسا خۇكى مدار
قىلدى، هىندىلىرىنىڭ آتاسى طاپلانىيان خامنى هىندىپىستانا ئوزاتدى.

ماراب دىلى و كەلامى، شىلەمدى، هەندى سۈزۈلە رى خەقىندا تۈركۈنىكىمىز كەپرەنگىلەر باردىپىر،
ئىسالدى تۈركى بىلەن بىارسى كەلامى.

1 - بۇمىزلىرىنىڭ ئەللىدى، اىسلام يان اوقۇچىلار غوشماچى خۇكى مەند، بىرلەڭ ئەللىمىز
و دەلسى ئىكىسىن د اۇقاپ باشارارلار.

ایچیند اکیلر

گیز ریش	۱
غئسغالدیلان تکست	۶
سوزلیک و دوشوندیریش	۱۲
غوشماچالار	۲۰
تۇركى سۇزلىرىنگ پارس	
دیلیندە غالدىزان تأثیرى	۲۱
غادىمى داش يارىتلاردا	
ياد كارغا لان آلفابت	۳۴
محمد كاشخىرى و	
حفضى زامان آلفابت	۳۶
تکست يىنگ لاتين آلفابتى	۳۷

ماليم بولشونا گۈرۈزكى دىلىنگ آنكلاماسى پارس دىلىنده ن جىمالترالىقىدىر . تىرىكى دىلىنگ ياراد ئەللىنىڭ آۋان آرى و سوی دىر . پارس دىلىنگ دە دۆشۈنچە دە ئەللىنىڭ - بىلگى دە تۈركى دىلىنگ ن كىپ اپەنچە و تە رېنگى بىر . تىرىكە رېنگى دوغىلەغىتىدان و آچقى كۇنگۈل لىسىكىندىن پارسلارىنىڭ داغىي بىليم لە رىند ن ئەسۇئارە نىند ن ئاپاوت ئەرۇزىم . او لارىنىڭ دىل لىرىندە اۋستۇنلىك و اكىك لىك پاقىمىدان كىپ ئاپاوت ئەللىرىدە .

سۇز آنگلاتىغاندا تۈركى دىل پارس دىلىنده ن اۇڭدە دىر . تۈركى دىلىنگ شىلە بىر اينچەلىك لەر شىلە بىر كۈزۈل لىك لىرى ئەشىلە بىر مۇنغا ئەللىرى ئەنۋەللە ئۆز بىرىنچە ئانكلادارشى ئىنسە تۈركۈنگە پارسدا ئاپلىرىلىكىنە مۇندان ئېيدىنگرەق ئاشقى (كواه) پارس كىم بىرايى خاپىياتىڭ يېگىندى و غارىسى ؟ اولى دان - كىچىي بارىسى آراسىنداقى ئاپىناشما و غاتاشما بىر د رجە - دە دىرس ئالىش - بە يېشىلەر ئايشىر - كۆپچەر ئاوتىروپ - تۈرما لار دە دشوب - غالقا لار بىر - بىرىنچە ن هىچ ئاپاوتلى دالىدىر . پارسلارىنىڭ اقسىز يازارلار تۈركە رە من آۋان آرتىقىدىر .

تۈركە رەپارس دىلىن كىرلە شەگىدە و اول دىلى اوللانغاندا اۇزگەلىك لىرى ئۈركىز - ساڭىر . تۈرك شاهىتلارنىڭ بىر ئاچىمى پارس دىلىنگ بىر پارس يالى كۈزۈل ، بە يېك ئەرىنگە و دە كەرىلىق ئەخىتلار يازماقى باشان يارلار ئاما پارسلاردان هىچ بىرسى تۈركىچە كىرلە شەرمىزلىرى ئېنىڭ اۇنگات كەنلەپ بىلپائىلىرى كىرلە شە ئەلمىنچە تۈركىچە سۇزلىرىنىڭ آنكلامالارنىڭداقى اينچەلىك لەر دە دشوب ئەنملىرى . يېزىدە - بىأ دە مۇنگە بىرى تۈركچانى اۇڭىرە ئىپ - دە كىرلە شەڭە دەرسى ئۆزۈنگە تۈرك دالىدىكى ئايلكى سۇزلىرىنچە من بىللە بىلبار و اۇزدىلى بىلسىن اۇزىسى كەلکۈزىچ ياغىدالىيا سالار .

پاراد ئەللىنىڭ ئەنۋەللە ئەللىنى و اۋستۇن بولدىشتىدا مۇندان بە تە رە كۆپچەلى ئاشقى بولماز ئەمچىق بىر پارس مۇنتىكە تە رسىنى اورتا سەرەپ بىلەر ، سە بابى تۈركچانىنىڭ كىرلە شە - سەمە كېنەدە كىپ اينچەلىك لەر و اۇزگە لېكىر دە ئەنلىك ئالدىر . اينكە كېنگ ئاپاوتلار و آئىلامالار اۋچىن كىپ سۇزلىرى ياراد ئەلتىشىن بىلەمىلى كىمسە لەر ئاپاوتىدا ئەن آچقىلانماسا آنكلاشىتلار .

ئىشلەم (۱)

قۇوارماق ئەنۋەشىماق ئاۋىشەرەك ئەجىنجا ئەماق ئاۋىتىگە سەك ئەچىكىرىسەك ، دە سايماق ، اوسونماق ئاوشانماق ئاپكىرىمەك ئەلېكە رەك ئاوحىانماق ئادارىنىماق ئالدا ماق ئەنرفاد ئاماڭ ئاشانماق ، اگە شەك ئەيلانماق ئايگە شەك ئاپىنماق ئەشتىماق ئەشتىماق ئەنۋەشىماق ئەسەرلەماق ئاپقا ئاماڭ ، دىيدە شىمەك ئەشىمانماق ئەشىمانماق ئېنگە بەك ئەسلامماق ئەسلامماق ئەتىزدا ئاماڭ ئەسېرىپەك ،

1- ائىسرىنگ ئازار ئەكتى ئاركىدە بولمانى اوچىن يوقاردا گۈر كە زىلسىن سۇزلىرىنىڭ پازىز ئاپاوتىدا دە ئەشىلەنگە كىراهە كە چىپ بولمايار .

سېرىمە مەك، گەنگىرگە مەك، سەتغىرىتاق، سەتھىتاق، قىلىماق، يالئىتماق، مۇنگلانتاق، ايندە مەك،
تىركە مەك، بىنۇرە مەك، ئەنگىخايماق، شەفتەندا ماق، سېنگىرە مەك، ياشقا ماق، آپسقارماق،
كۈنگەرە نەمەك، سوغرانماق، سىياماق، غارا لاماق، سۈرکە نەك، كۆيىھە نەك، ئەنگىرانماق، دەنە لەك،
مۇنگىيماق، ئاتىچقا ماق، تانچقا ماق، كىرۇكزەك، بۇ شورغانماق، بۇ فوسماق، ئەنچىنماق، سۈگە مەك،
بۇ سماق، بۇرە مەك، ئاتىشماق، قاچقا ماق، سېلىخارماق، جىچەرەكە مەك، جۇرۇكە نەمەك، آورىشە نەك،
سەرغۇرماق، كىرۇيە كەلە شەك، چو ھېروتاق، جىزغا ماق، بېشچىماق، ئەنچىماق، سېنگىرمەك، كۈندە مەنەك،
كۆمۈرمەك، يەنخىرمەك، كۈنگۈردە مەك، بەنڭە رەكە مەك، فىزەرە مەك، دەپتەلماق، چىدماق، دەزىزەك،
غازغانماق، ئەنچىتلەماق، گەنگىرە مەك، ياداماق، قىاداماق، چەقاناق، كىشىشىدەرەك، سۇنىدەرەك،
سەقلاتماق .

(1) بۇ سۈز سۈزۈنەك، ايشچەپلىكتىرىنى، بېرىتە لىكىرىنى فارتەلماق اوچىن بارىسى دېلىنە سۈز
پىقدىش، پارىلار سۈزىلە شرکىن بۇ سۈزەرنىڭ دۆرىپ مانى سىنَا ارمىزلىر، بۇ مانى لارى اولارا آنگلادىلماق
اىسلە نە اونىن - اوزىن سۈزلىم لرىياپاماس بولما يار، اولاردە ماراپ سۈزلىنىڭ پاردا مى بىلە مىكىن -
دېرى .

تۈرك دېلىنە بوجىلى سۈزلىر كىوب دەنگىز بولور، مىلەم بۇ سۈز سۈزلىدەن بېر ناجە سىنى آڭىز
كۈپلى اۇزىكە لە مۇنكا مەثال بولۇن .

اولى - اولى شاھىنلارنىڭ كا بېرىسى "مىى" ئى تارىيەلاب مىالىغە قىلىشىدىلىرلار، مى اىچىكىك
قىادە - دا سۈزكۈپ تۈرىپ اينجە لىك ئاھىن قىلىشىدىلىرلار، بېرى "شەققازماق" سۈزى دېرى، بۇ حاقدا
تۈركىجە - دە شىلە سطر بار،

ساقىيا توت باد، كېم بېر لەحظە اۇزىمدىن باراى،
شرط بوكىم هەرنىچە توتسانگە لىبالب سېقىارى .

ايىم بۇ سېقىارى سۈزى ماڭىمىيىغا بىتىكەندە بارىشىغىزلىنىدا نە علاج قىلغىلىارمى؟... ويا - دە
"ئاتىشماق" كىم آنگىزى كېپ بىلەن ولات تاپا - تاپا، آزا يچەرەمانى سىندا دىرى، بۇ حاقدا تۈركىجە دە شىلە
سطر بار .

ساقى چوا يېھى مانڭا شۇشار كۈش،
ئامشى - ئامشى اونى قىلغىلىار نوش .

1 - آصلنىدا 100 سانى سۈز بولمالى، بۇ يىدە 98 سۈز بىرلىپ دېرى، كتاب اسکى زامانلارдан بارى
الدەن - الە كە چىپ بازىلائى اوچىن بىلە يالنگىشلىغىلار بولۇيدىر .

بۇغماق سۇنى آلبىكىرىپىتە، بۇ طقىدا تۈرىجىدە شىلە سطر بار ئە

ھىچرەندە بۇغماپىن بىلە آلمان ناسادە ئى،

سى علاجىم دىرىغسو پوپى دىبار غېنگە عزىم ادە ئى،

پارسىد بىلەن سۇزلىشىان بىلەن بىلەن آيتىجاق بولسا لارنى
سۇزلىن آيدارلارقا؟

شىخىز مىشىق دارىتىا اورىلار و عاشقەنەندا، بىتلەلماڭىدەن، كلى راك و مىدىمى راك ايش بىلدەن
بىتلەلماشتىق مىناھىمۇتىدا تۈرك شىلە دىيىپ دىير،

راھىد عشقىن دىيىپ كىن قىلغى يائى،
بىتلەلماشتار و گۈزىكە قېلىسا سىياش،

“انىڭراماق” و “سەنلىرىماق” ياغنى درد بىلەن ياشىن، بىلەن ياشىن، آفلاماڭىدەن و اولاقىندى آراسىندا
اونچاغلىنى تاپا ووت بىلدەن، بولار حاقدا تۈركىجە دە شىلە سطرلەر بار
ايىتە سەم دە وور أھلىدەن عشقىنى یەنھان ايلە سەك،
كىچە لەر كا انىڭراماڭىدەن ماداش كا سەنلىرىماق،

“سەفتاماق” ياغنى آشىر وفاتى سى بىلەن آفلاماڭىدەن، سۇنى تۈرك شىلە آنكلاتىار
اول آى كى گۆلە - كۆلە فەترافلاتىدى مى،
بىتلەلەتىدى مى دىيىپ كىن سەفتاماقدى مى،

يَا - دە فاتى سىر بىلەن آفلاماق دىيىك بولان “اوکورمەك” سۇزاوجىن شىلە سطر بار،
ايىشىم داغا وزىرە هەر يەن اشىك سىلاپىن سۈرىك دىر،
غىراق آشىۋىدەن ھەر دەم بولۇپ يانگىشىق اوکورمەك دىر،

پارسلاردا اوکورمە كىنگە غارىشىتىا سۇز بىقىدەن، ھەر مەشەتلىرى مۇنۇنگە دىك آچاب مامۇنلىسى
سۇزلىرىدەن سەحرىسىدەن، يەن بىتلەلماڭىنى، اوکورمە كىنگە غارىشىتىا “ئىنجىغۇرماق” داغىسى بىار
و اول اينچە سىس بىلەن آفلاماڭىدەن، تۈرك سەدە بۇ طقىدا شىلە سطر بار،

چىخ ظلم داقىقى بىلەن ئەنچىغۇرمەپ بىتلەلارمن،

اوکورمە چىخ اھەر ائنجىغۇرمەپ بىتلەلارمن،

اما آفلاماڭىدا، هاي - هاي، سۇزلىن اوللاغا فەدا اوزلىرىن تۈرك دېلىلى لە لەھىك قىلىپ -
دەشىلار و بۇ سۇز ھەم دۆپپەندەن تۈرك شىلە مى دىر، بۇ حاقدا سەتىنگە شىلە سطرلەر بار،
نووايسى اول كىل اوچىن هاي - هاي بىتلەلما كىپ،
كە، حا، دىكىونچە نە گۆلبىن، نە فىچە نە گىزلى بار،

پنه تۈرك لىرىدە "كە مىنەك" و "غىشغانساق" يالى سۈزۈر بار، بۇ حاقدا شىلە سطر بار،
غۇذارىتىكىنى آچارفا كە مىنە رمن،
پلى ايل گۈرمە كىڭە غىشغانساز مىن.

پاپمىش شاهىتلارى مونداق ماچاپ ماضىمۇنى سۈزۈردىن محروم دىيرلىر، عاشق آياغىندا اورماڭىندا پارسلاپ
"خار" دىيرلىر اما "چوڭىز" كى خاردان - دا آفشارلى راڭىد شىرپاپارسلاپدا اونتا غارشى سۈز
بوقىدىرى، تۈركىجە - دە بۇ طقىدا شىلە سطر بار،

چسو قىولىرى كىم سە ئىندى بولۇنگىدا تورە لمىش آياغىنما
جىنچىپ اول كۆئى گىرىن سۈرە تارتارىمن غارا غىنمغا.

پنه عشق يۈلەندا سۈيکى باقشى مىتىر بىلسا، عاشقىنىڭ يارا ئەلمۇرۇپ باغماغى مامىپ ايشىد بىر و بىر
سۈزپا رسدا يوقىدىرى و مۇنۇنگە سۈز ھە بوقىدىرى تۈركىجە - دە بۇ طقىدا شىلە سطر بار،
دۇكىم دېرغاڭىنى هەرم كۈزۈلىنىڭ ياقىپ دەرەوب،
كىم شىچە يۈزۈم گە باقخايىسەن ائرا فەدان ئەلمۇرۇپ.

پنه تىرىك - دە دىلىرىنىڭ ياسانىغى "غارشى سىندا" آراسىندا آرايسىن "سۈزلىرى بار، اما بە زىنەك
غارىشىنىدا دېمىزلىرى، اوپ ياسانىغىنىڭ غارشى سىن تىرو اونى مونداق دىيپ دىيرلىرى كىم،
اپرەر باش جو حسن و ملاحت سانىڭا،
yasانىغى بە زىنەك تە حاجىت سانىڭا.

تۈزۈلر كۈزلىنىڭ كۈز و غاشى آراسىندا "فاباق" دىيرلىر، پا رسدا مۇنۇنگى آدى بوقىدىرى، بۇ حاقدا
مشىسى دە مونداق دېلىپ دىير:

مسىنگىزلىرى كېلى - كېلى مەزەلارى خار،
غاباقلارى كېنگە - كېنگ آفچىنى دار.

پنه عائىنى شىوه سىنده ياشىر و يېتھلاماق غارشى سىندا "آخ" و "اىسخ" دە اورماڭىدەر، تۈزۈلر
بىرەك حاۋىرنى (دە) چاقىشىدا و آهنى يېتىلە شىشم نا مەتكە دېپ دىيرلىر:

فراتىنەك اىچىرە اوپسۇرۇنىتە مەك كە اى ماھىم،
چاقىشى دىرارىسىم و يېتىلە شىشم دەوار آھىم.

پا رسدا يېلىنىدە چاقىشى و يېتىلە شىشم يالى بىللى سۈزۈلە آد غۇيمايدورلار و ھاراپ دىلىنى بىلەن بىرق و ماعنە
دېيرلىر.

شىلە - دە جمال و اسېتىندا اولوراق "خال" غا ئوركىر "مەنگ" آد غۇيپىدەرلار، پا رسلاپ

آد غویماید ورلار، بو حاقدا شیله سطر بار؛
او نونگه کیم آل پانگاشندا مه نگه پارا شدی،
بو بیسی بیرله ساجئنی دنگه بیارتندی.
پارس افی یوق سوزلری بیر - بیر ساناسام سوزوازانار.
بنه فوشی دا اهلی لره بلی رات "تجیس" دیر، مثلم "آت" سوزنگ بیر مانی سی عالم،
بیر مانی سی مینیلیان حایوان وینه بیر مانی سی بیززادی آشاغا بویرماق دنر، شوآشافداقی تجیس ده
شیله دیبلیپ دیر؛

چون ہر و خبر د ور آدتند بگیم،
سرست ایچره دیو ایرو آشنگه بگیم،
هر خدمگی کیم اولوس آندان غاچار،
نانوان جانش ساری آشنگ بگیم.

آفرالتب کجهن بوایکی بیت د ولی صوراندا تجیس دیر، تورکلر موئی "توبوق" دیبلر و پارسلاردا
یوق دنر، میزان الاوزان آدلی کتابشدا بو حاقدا کیونگه بیزند بیزین.
بنه "ات" سوزنی - ده هم اوج مانی بارد نر، آنداق کی:

ای رقب اوزنی اونکا توسان هم ایت،
بیزگه رحم اهلاب او نونگه کویوندن ایت،
گمرجه بار د وزاخجا عشق ننگه شعلمسی،
بیزش اوزالنگ بیله اول ساری ایت.

"دوش" سوزنده هم اوج مانی باره بینه "مان" و "یاق" سوزلری - ده بیله دنر، شولاریالسی
اوج دهوت مانو لی سوزلر حدد من آشا کوپ تاپلار، آنداق کی "بار" سوزنگه بیر مانی سی موجد -
لشق دنر، بیر مانی سی بارا رغا بیزیوق دنر، بیر مانی سی بیکدیر و بیر مانی سی ہولسا شمرد بیر،
آنداق سوز هم تاپلار کیم باش مانی سی بولغای مثلم "ساقشن" سوزی کیم بیر مانی سی یاد قتلانغا
بیزیوق دنر، بیر مانی سی سوپت لیک فشویون آدی دنر، بیر مانی سی سوچا و لشنهنگ غارششنداندا ماقلاشیق
مانی سی دنر.

وینه "دقذ" سوزی کیم بیر مانی سی اوق یا نایزا یالی نارساکه دیبلر، بینه دیز ماحرا دیبلر،
دغزی کهشا دیز دیبلر، بینه بیر مانی سی سازی دیزساکه بیزیوف دنر، بینه بیر مانی سی ایکس
کیشی آراسنی دیزتساکه بیزیوف دنر، بیر مجلس اسما بنتا هم دیز دیبلر.

ا-خال سوزی هارا بجا دنر، ا-غوشی دا آیدنلشی مکریش اما آیری مانی لی سوزلردن پیدا لانداق
اسلوپنا تجیس دیبلر، آس توبوق تورکلره ماخصوص بولان فوشی استیلی دنر، دیز طه ده
بیشنجی، ایکونجی و درد پنجی بند لر بیری - بیری بیلن اویختلاشار، غرضینگه غاعلتن، غاطن آفرامی
بیلن ہازلدار.

"گوک" سۇزىنگە ھم ناچە مانىسى بار، بىرىسى آسماڭ دىرى، اكىن - دە گۈگە رېكىرى،
پىندە غىاداتى تى ھم دىرىلىر، ياشىل ئۆلە نىڭنى داشنى گۈگە دىرىلىر،
بولار يالى اوج ادۇرت و باشىر مانىلى و آرىشخراق مانىلى سۇزىلر تۈرك دە كۆپ بولوب، ھارىدا آنداق
سىوقدىسىر.

"د" و "ئ" سىلىرى ھارىلاردا اىكى حرڪىن آرىشق بولماز، "و" آنداق كى "خۇد"، "دۇد" ،
"زەھ" و "ئەھ" سۇزلىرىندە، "ئى" بولسا "پەھر"، "شىر" سۇزلىرىندە بولار، ئاما تۈركىس سۇزلىرىندە
اولارىنىڭ دەرىت كۈزىنېشى بولار

ايد باقىجى زات .

اوت كە چىمائە بويروق .

اوت يەنگىك

اوت كە باش آياق يالى زادى ايدا توتوب تۈزۈلىنى چىركىپ آرناتاق، اونماك بويرماق .

پىندە بىرسە مثال :

تەھر دام، دوزاق

تەھر غۇشا، دۇزار آغاچ

تەھر اۇيىسونگ تەھرى

تەھر اشىك يىأ دە كىچائى دوپىرمىك (دۇپىرلە مىك)

"ئى" كە مثال اوج حرڪىن آرىشق تاپتىلماز

بېز اويناق يېرىنىڭ أكى توبارلاق زاد لار آنكلامىتا .

بېز جمع من

بېز شەمن، دەرفىش

پىندە بىرسە مثال :

تەھر توپلاماق، كىسوکونىدىن تېرمىك

تەھر تەرلە مىك (دېرلە مىك)

تىسەر اوق مانىستىدا

بولار يالى مثال لارنىچە سىرىلىر دە كېشلى بولانى اوجىن فوشى بىندىرىنى و بىطشى لارنى آنكسات -

لاشدۇريار، شۇل ساندان "الف" و "ه" دىرى، سىزىزىنگ آخىرى الف بىلەن قايمىداش قىلسا "سېرا" و

"دۇرا" سۇزىلر بىلەن قايمىداش قىلسا بولار .

پىندە بىرسە مثال :

آنداق كى "يادا" سۇزۇن "سادا" و "پادا" بىلەن قايمىداش قىلسا بولار، "ذا" بىلەن فە

1- پىندە ئارابىجادا بىر سىرىنگە آشاغىندا اولۇرار، لاتىن آلفابىتىندە (5) دىرى .

آراسندا - دا تولار بالى غاتتاشىق بار، آنداق كى ايمى سۈزۈن "خور" ، "دەر" سۈزۈر بىلەن
قاپىھە قىلىسا بولار، "گەمەر" و "پەرەر" سۈزۈ بىلەن هم يېلى دىرى.
"ى" بىلەن "كىرە" آراسندا داھى شىلە بولار آنداق كى "آغىز" و "پاڭىز" سۈزۈرىن "صادر" و
"قادر" ، "تاخىر" و "تغىر" سۈزۈرى بىلەن قاپىھە قىلىسا بولار، پارسدا بولار بالى آنگىلتەكىدا
قاپىھە قىلىش بىلماز.

ئىنە تۈركلەر ھەر دەلى طعامغا "ايكتىبىك" دىپىرلىر، پارسلارىنىڭ كەنلىك بلکى پارچاسى ايدىك نى
هم آمچىك تى "خوردان" سۈزۈ بىلەن ادا قىلارلار.^(۱)

پارسلارا اولوغ غارداش و كىچىك غارداش اىكى سىنە دە "پرادىر" دىپىرلىر، تۈركلەر اولوغنى "آغا" ،
و كىچىك نى "ابىسى" دىپىرلىر.
پارسلارا اولوغ، كىچى غىزغارداشنى "خواھر" دىپىرلىر، تۈركلەر اولوغنى "اكە جى" و كىچىك نى
"سېنگىل" دىپىرلىر.

تۈركلەر آتاشىڭ آتاما يىأ اينى سىنە "آهاغا"^(۲) و آتاشىڭ آغا يىأ اينى سىنە دايى دىپىرلىر، پارسلار
ھېچ قايسىنى بللى قىلىمان عاراپ دىلى بىلەن عە خالىد دىپىرلىر، كۇنگۈل دشى دە تۈركىجە دېل بىلەن
آيدىلار، اتە كە وىسىكىانى دە بودىل بىلەن آيدىلار.

تۈركلەر "آق اۇرى" دىپىرلىر، پارسلار "خىرىگاه" آد فۇيىپ دىرىلار، اما اوشوندە بىلە كەننەتى
كۇچۇمىنى تۈرك دىلى بىلەن آيدىلار، تىلى ساندان تۈزۈنگۈك، اۋۇزوك، دەرىلەق، باسروق، چەنلىق
غانات، گۈزۈنەن، ھاوخ، باڭىز، بوساغا، ارکەنە و غەرم
ۋىأ "غۇشىن" كى داپ - دىپىرلاردا ھەرقايسى باشقا و بللى ايش دىپىر، پارسلار اىكى سىنە دە
"شكار" دىپىرلىر.

آودا اساسى خابىان كە بىك بولار، تۈرك اوشوندە اركە كېنە "خونا" و اورقاچىستا "غولچاغىنى"
دىپىر، يىنە سوغۇننىڭ اركە كېنە "بۇشا" و اورقاچىستا "سارال" دىپىر، ھارس آھو و گۈزى دەن
باشقا زات دىپىز، تۈركلەر دەنگۈزىنىڭ اركە كېنە "غابان" و اورقاچىستا "ە كە جىن" و چاغاستا
"چىرىبا"^(۳) دىپىرلىر، ھارس بارجاستىنى خوك و گىراز دىپىر.

كىلدىك "غۇشىن"غا كى اولادان شەھىرى "ايلىباشىن اۇردىك" دىپىر، پارس ايلباشتىنى بىلەز
تۈرك اۇردىكىنە كىنە "سونا" و اورقاچىستا "بىرچىن" دىپىر، ھارس مونكە هم آد ھۇيىاندۇرۇ
اركە كە دىپىر، اورقاچى اىكى سىنە دە سەرقانى دىپىر، اۇردىكىنە جەللىنى فوشچىلار بىلەزلىرى، مەلسىم

1- كىرە ئاراپچادا بىر بىسىنگ اۇستوندە او توپيار، لاتين آلفابتىندە (لە) دىپىر،

2- باشقا دا زەھىن خوردان، سەرما خوردان، بېھىم خوردان، سەر خوردان، دەست خوردان، حىق خوردان، قىس خوردان
3- باجىن و جەھىكى هم دىپىرلىر، 4- آباء- سۈپەتلىرى دەغان لەچىو جەنلىق هم دىپىرلىر.

چورکه، ایرکه سوغندىر، آلماباڭ، چاققۇرغانات، دېرىغانات، آلالاتقا، آلاپە كە، باغچوال، كىم بىتىمىز دېرىلى بولار، پارس بارىشىن مىغابىسى دېرىڭىر دېرى - بىرىندىن تاپا و تىللاند شىراق بولسا تۈركىيە ئەپىلە سۈزۈلەر.

ۋىئا-دە آت خىلىنى - دە تۈركىجە آيدارلار مىظمۇم "توبوجاق" ، "آرغۇماق" ، "يەك" ، "بابىسى" و "شاشى" . آشتىكى ياشىن داغىنى كۈھرەكىن تۈركىجە آيدارلار، بېرىغولاننى "كىرە" دېرىلەر، اۇزىكە تاي، فوتان، دۇنىمەن، چىرقا، لانىكا دېگىچە بېرآزىلارى تۈركىجە دىن آشىدىرلار و كۈپۈسى مۇنى هم بىلەزىلەر، و آشتىكى اىمەرسىن "زىن" دېرىلەر، اما كۈھرەك بىرگەنلىكىنى شول ساندان "جىتىل كە" ، "خانا" ، "توقىم" ، "چارلىق" ، "اولارچاق" ، "فانجىغا" ، "چەلبىر" و "غائىتار" ، "توبەك" و "دوقا" نى تۈركىجە آيدارلار.

غامىچى نى "تازيانە" دېرىلەر، "بولدۇكە" و "چوب" چورقا ماشىن تۈركىجە آيدارلار، جىزە، جوشىن، كىوهىسە، ئالقاند و رىق، ئاخارىشىجى، ئىشىم، آھە يالى، اورۇش اسپا بلارنى تۈركىجە آيدارلار، ماھىدى اشىگىدىن مىظمۇم دىستە، ئالپاڭ، نۇروزى، تۈرىي، شىرىدىق، دىكلە، بىلەك، ياغلىق، دەرىك و قەھر آد لارنى تۈرك دېلى بىلەن آيدارلار.

اىيىكولىكلىرىدىن غۇرسىن سۆزچە لىدن بېرىن ئاجە سىنە آد فۇرسۇپ دېرىلەر، اما "آرقانى" ، "آشتىقىق" ، "يان سۈنکونى" ، "غابىرغانى" ، "بىلەك" ، "اھىنە سېلىك" و "بۇغۇزلاقى" تۈركىجە آيدارلار، وينىـ، غايىطاق، ئاتلاماما، بولاماساق، فىرىت، اولابا، سانتى، قويىمان، اوكماق نى تىتىز، سۈزۈمە، باغىم، بوزە نى داغى تۈركىجە آيدارلار، يىنە تۈشىچ، اوساج، كىمساچ، ئالغان نى داغى تۈركىجە آيدارلار، بولار يالى سۈزۈرەن كېپ ئاپشىلار.

ئا اساسى راق سۈزۈلىرى آڭىز كېئىلى، ئاراب دېلىنە، "خاغىدە" آدىلى باب باردىرى، اىندىدا بېرى سۈزۈ ئىكى ايشلىيگە دېرى، موندا اولى بىدا لار باردىر و بارس دېلىنە، كۈرلەشىانلىرى مۇندان سەرىزمى دېرىلەر، اما تۈركلىرى مۇندا اىمئىلىنىپ "مەدرە" كە بېرى "ئىن" سىرىنى آرتىرىپ اول ماھىسىدى تاپشىپ دېرىلەر، آنداق كى چاپىتماساق، تاپشىماق، فوجوشماق، اوپىشىمەك و بولار يالى سېزلىر، بۇ سۈز ياقىدىيى ئاپان عىزىزلىر، باشى انگىزى شىوكەلر قىلمالى، اولار ياقشى ايش قىلىپ دەرلار و بواپىش بىلەن پارسلاردان دەلى مىراتدا سە چىلىپ دېرىلەر.

يىنە ئارابدا ئىكى حىللى ئىشلىيگە لىرى بار، تۈركلىرى مۇنى هم اونكات مىۋادا بىدا لانشى دەرلار، بىسىز كىرىپ - دە اۆچ سۈز بىان بولار، اولارغا بىرى سىز آرىتىدىرىپ مۇنگە ايششار بېرىنەمەنى آرتىرىپ - دەرلار بۇدە، اۇرائى بىرى و بىدالى ايش بىلەچىدەر، آنداق كى بىسۋىرىت، تىلەدەرت، بىاشرىت، چىقارت

تىرىكىرىدە كا بىر سۈزلىنىڭ سونكۇنا "چى" سىنى آرىسىدۇرىپ ايدى لاقامى، مۇنار ياخشىمە سېنى كۇزىكارلى بارسا دېغىدۇر، مۇنى ھەم تۈركىجە آيدارلار، ايش لاقامى آنداق كى، ھەوجىس، سۈوجى، حازانماچى، بىمارا غاجى، چىو قانجى، ئاسا ئازاجى، شوكەرجى، سۈرنجى، ئاييلانجى، اختاجى و شەم

ھۆنار و ايشابىه سى آنداق كى، فوشچى، بارسچى، كۇزىكچى، ئامغا جى، جىبە جى، بىرغاجى، حالماجى، گامى جى، غۇرسونجى .

ھوش ھونارىنى دە آنداق ئازاجى، كوجىس، دەرنىاجى، كەيىكچى، ئاتاشغانچى، بولارالى سۈزلى بارسا دېغىدۇر، او لا را دىكىشلى بولغانلارنىڭ كۇرسىن تۈركىجە آيدارلار، ھەنە تۈرك - دە بىرى - بىرىندىن سا بىر ايشى گومان اتىشكى بىلەن اول ايشى اول كىشى كە بافلاب بىلەن سۈزلى بار، آنداق كى، بارفۇدۇق، بارفۇدۇق، كە لىكدىك، بىلەك، ئىنگىدەك، ئايىتىخىدىك، ئەرفۇدۇق، سۈرغۇدۇق، بىرپارسا دا بولماز .

كا بىر سۈزلىنىڭ سونكۇنا "چ" آرتىدىرىپ اول اىھىلىكە چالىق و ائستەنلىك آسكلاتماشتى قىلارلار، آنداق كى، سىتكىچ، ئايدىگەچ، بارشاچ، بارفاچ، ئايپاچ، سانغاچ، شىلە - دە "ر" سىرىپىن او نىدان زىادالىنى بىان قىللەر، آنداق كى، بىلە كە رەقىلاقار، كىدە كە رەبىيە كەر .

زىگى يىسا - دا بىر مىثاىتى زىادالا ئاندۇرماق أۇچىن، اول سۈزۈنىڭ باشىدا "پ" - "يآ" - "م" سىينى آرىسىدۇرارلار، "پ" مثاللىي آپ آق، مضاپ غارا ئىتپ غىزىلى، ساپ سارى، يىۋپ، بىومالاق، بىپ باشىلى، آپ آچىق، يىۋپ، چوڭقۇم، "م" مثاللىي: كىم كۇك، بىام باشىلى . يىنە كا بىر سۈزلىرە "واو" و "ل" سىلىرىنى آرىسىدۇرىپ يىرۇتىھە مەھات ياسالىيار، بىر سۈزلى كۇپىنجى پادشاھارنىڭ او روپىيە - دا مجلس اسپاپىن أۇچىن بىدا لاثلىمار، آنداق كى؛ خاراول، ئەشارايط، جىمەنگىداول، سىزەنلىك، بىستە ول، بىشىتىاول، ياساول، بىكە ول، بىشىتىاول، دەقاول يىنە كا بىر سۈزلىرە "ل" سى آرىدىرىپ اول سۈزى بلىي بىر مىثاىتدا دىكىشلى قىللەرلار، آنداق كى ئاحصال، يامال، ئابساار، تونكال، بىرقال، توسکال، سىرفاڭ .

بولارالى سۈز و سۈزلىم لە كۇپىدۇراما اولار بىر كۆنە جىلى بىان قىللەمان ياشىشىن قالقى دەن، ھونارمىز تۈرك بىكىتلىرى آنکەت لەغا باقىپ بارس سۈزلى بىلەن غوشىنى آپتارلار، اىكى دىلىي او نىڭ ئانلار اۇز دېل لېيندە كۇپەرەك و باشقا دېلە، آزراق فوشىنى آيشالار حام بولغاندا اىكى دېلە دەنگ آپتالاردى، بىلە زادا يول بېرىمە سە بولاردى اما كا بىر تۈركىنىڭ يازىجى لاش بارس دېلىنى دەنگ آپتارلار و آمىسلا تۈرك دېلىنى دە آپتاقىيالار، ھىم بارس ھەم - دە تۈرك دىلىي بىلەن غوشىنى آپتاقان آراسا دىلىي تۈركىر ئاشىتىدا ھەم اوقسو آلغافايالار، او لا را ئازاجى، ھەنە تۈرك دېلىنى دەنگ ئەپ ئاپتەلەنگى .

آنداق ساليم بولار تۈرك دىلىتىن «جاچاپ سۇزىل كۈپدىرى» مۇنى خۇشا مايىلىق بىلەن
دۆزىمە كىنگى قىن چىلىق لارى بار، كا بېر امەرە نىجە لر تۈرك دىلىدە فوشىغى غۇشماشى قىسىمن
كۈپ بىرىدىلىن بىزىرلاب آنكىصادىتا باقىمارلار، شىدىپ هم شۇل ئاراها مىل لە ئىپ ماداتا دادىپ
باشلايارلار، ماداتا ادن غىلىقى هم اۇركلە مىك قىن بىسولار،
.....

(1)
شۇل سېأيلە گۈرە سورىكى دىلىنى نىنگى واصلىي حاقدىدا و تىركى و پارسى دىللىرىنىڭ
دىكىشىدىرىمە اساسىندا بىزىرلە جىمع قىلىپ بىتدىم و اوڭقا "مەتكەنلىختنىن" آد غويدىم
ئا تۈرك اىسلە، تۈرك دىل نىنگى سۆزىجىسى و پايدائىغا ئىتىدان ناظار قىلىشىن
خىالىما كۈرە تۈرك اولوسى اۇز دىل نىنگ آراسالىختىدا كۈز آيلاب، اۇز دىلىپىنگە بايدىختى
اشناسىن و پارسلارىنىڭ اولا را ادييان تۈرىقىونىچ لارىندان فوتولىتلار.
حايىر - دىدا دا بىزىرلىنى ياد قىلىپ روحىم نى شاد قىلغىلىرىدىن اىدىم بار

بۇنامە كە يازدى ئىلامىم تارىخى دىل،
تارىخ نى اوتشىڭ جىمادى الالى بىل،
گۈن نىنگ رقم نى چهارشنبىھە قىلغىاي،
دوقۇز بوزىتلەدان اۇتوب اىردى ياشىپىل،

ا- نۇ زايسى پىوهىرىلە، اۇز يازان ائلىرى والهام آلان اىستاد لارى حاقدىدا صحىت اديسا،
ب- سوپۇلۇمىس اۋماقى اېلىڭ لرى بولانلار غۇشماجا حۇكۈمىتىدە بىرلىن تىكىت دىن اۋتاب
بېسىرلىرى،

سۇزلىك و دۇشۇندىرىپىش

آفتىت (آقى)	پاسدا او قوليان غوشى
آھە	بىردىرىلى اووش كېمى
آفتابىس	خىطانلارى ايدىڭىز ادەمان كىشى
آرضوماڭ	تۈركىتلەرە سوی آد
بانشىش	باخ ئاڭى بىزى بىظمىم
باڭشى	اسكى تۈركىلدە قىيدىم حىنكلە شىك وائىرى - آيى پىرلىدە اوزان، قام ئىمامان
آدى ھەم بىرلن دىن اولسوسى	آدى ھەم بىرلن دىن اولسوسى .
بايمالىق	گە وون جايلىق، را طاتلىق .
بىكاول	دەپلان بىگى
جارتىق	بارلىق، ئىرمان
جرگاھ	راحتى عمر سۈرمىك
چىرغىزا	آلتى ياشاردان اولى آت مفارزان آت .
چىچىر كە	ناڭىشىرىپاماق .
چىڭىزى	تەشكىنلىك .
چىلە	غۇشىنىڭ كۈزۈل اۋانى .
چوپىرىت	كۈپ آدام، ائزىز اىزىتىا كېتىك
چۈرۈن	داشتى آلماق، ساراماق
چوب جوگە	غاچىسى تىڭى ساپتا سارالان غايىتىش
دوساي	چىشىر سىك
غانجىتنا	ايەرنىڭ آرقىغا غاشى
غاراق	كۈز
غىراراق	بايتان
غارىپى	سە وە ئى آيىتىلاناڭ واقتى
كۈنگۈلدۈش	سۆپتەتىرى دوغان
كۈپكەلش	كۈشە شىك
لانقا	آتغا ياشىتا كۈره بىرلن آد
مۇنگاى	قاسىلى بولماق

اوحرانماق	آریا وايم بېرىلشىدە آتىنگ سىنچىفارماقى
اۋات	گور، بىل
اھآن	كەرىزات
اھسادا	مقل اۇرنىك
اوشال	غىرئىلماق
اویماق	فوشى دا بۇغىنلارنىڭ سۈنگۈندا كىرىلەن سىلىرىنىڭ بېرىنە مىڭىرە مىلى
اۋىلنىق	بېسىز زادى جىالت آنگلاماق وارەشك
اڦىشىر	پەتىشىر، ارىشىك
ئالخان	اوىندان ياكىلىق ھاغىدا غامىرلان ايمىك
ئامىش - ئامىشى	يىسۇدىم - يىسۇدىم
ئانچىغا	كەنگىمەشك - ئانگلاماق
ئائىشىق	شاهد
ئاپتل	بىولانماق
ئاپوغۇندا	حەذىمىسىدا
ئاى	ايىكى ھاشىشا باسان آت
ئەدىپرەقىلىق	راحتەستىلىق
توقا	آت فولانى
توقىم	ايەننەك آستىدا دۇمەلەن كېم
تولان	بىڭىرىيەتلىقى آت
تۇسغال	سامور
توبىيى	پىۋرىك
توبوجاق	آرى سوپىلىس آت
ساغلا	اودەشك
سلجىك	دوزگۇن سۈپىلىك، سۈزلىرى سازا دىكىشلى كەپسى
ستەفت	آشا آغلاماق
سيمات	سۇپىرا، ئەضاافت
سېتىخار	دۆپپەونە چىلى اىجمىك
سېبا	اوغا شاماق، مىڭىزەشك
سېنخرا	پىواشى - پىواشى دەرد بېلەن آغلاماق

سینکرو	سینگدیر مک
سنرا	فایماق، اله گھیرمک
سنپ	سنپمک
سوحران	خونکورد، راک سوژلسمک
سوفلات	بیر سی نینگه اشتباشینی آچماق
سوئکوچ	نیچه، سونگی
سووفال	بخشتر، سوهات
سویمه	بیر حیل شراب
باروت	پارلانچاق، ااشتاق لاند فرماق
یاسال	چرسپیک
یاسان	سوئنطک، بیزه نمک
یون	پوز، طاراب، مانکا یونولسدي
پیوسونلئق	دولسی
صوچه	اندام، اورگان
پایقراء	سلطان حسین (۱۵۰۲-۱۵۲۸م) هرزا نصرور اوغلی، تیموری لار شیره سیندن، هنواپسی -
	- تندک مکب آرقاد افی، د وستن.

شۆركى سۈزۈرىنىڭ ھارساد بىاشىندى
غۇلدىغان تائىرى (1)

بىارىچا آيدىلىشى	شۆركى آيدىلىشى و مائىسى سى
آپاجى، آپجىسى	بىاچى بەقىزغا رادا شى، عالماں دەپان
آتالق	ئىرپىھە لىيجى، آتا بېرىنە، للە
آذ وقە	آزىق
آچار	آچار، آچىجىسى
آچىز	آچماز، ساد رانچ او بىوندا بېر حىل او بىون
آخەجى	آخاتىچى، آخاتىوانلارى اېكىپىزرا دىيان كەمىسى
آذماش	آتمداش منكىش آدلى كېشى نىر
آرخالق	بېر حىل چاپوت
آملان	آرسىلان
آنان	ا كىلومتر سول اولجە ئى
آناجى	تۇتسى اېھىسى
آفل	آفىشل بىقۇيىن - فۇزى ياتساڭى
آفۇز	آۋىز،
آنا	آغا
آق كىردن	انەغارتىشى
آقاتى	آفاتى، آبەسى
آق باشىو	بېر حىل ناخى يىادا بۇ پىدىن دەۋلان ئوللى ماشا
آق پىر	بېر حىل اھىجىلماڭ چاي
آقۇش	شۇركىلەد، آدام آدى
آلاچىق	آق اوى
آلامان	آلامان، چۈزىش، اٹلەمار
آى بىكە	دۇلان آى

سۈزۈرىنىڭ دۆپ كۈكىنى و اولارىنىڭ كەلەپ چىنلىكىش طاقدا علىش اېشلار ئىن بارماق دېنچىسى و
شۆركىلەلەرنىڭ ايشى دىرىء بۇ يېرىدأكى ئەپتەن شۆركى سۈزۈر "عىيد" ھارس سۈزۈلۈگىندىن ساپلاپاندى.

اشراق	اوْتِرَاقْ، اوْدِنْتیْ آلْشْ جَای
اسفه	اوْنَغا، آداً لَانْ فَنْزِلَارْنَگْ بُرْنَگِنْکَه اُمْتَنَه
اجاق	فُوشِلَرْنَگْ بُرْنَدَنْ اوْتُورْدَلْبَانْ بَه لَكْسِی
اردو	اوْجَاقْ
ارفالی	اوْدَه اِنْخَنْ، غُسوْسِونْ
اطلاق	آرْغَالَى بَدَاعْ كَه بِيْكِسِی
الاغ	اوْتَاقْ، يَا شَايْشِرْ جَای
امزنه	اوْلَوْ، بَابِی
اوْزون بِرونْ	اِسْنِهْكِ
اوْیماق	اوْزِنْ بِرونْ، بَالْقَ آدَی
الناس	اوْیِسَقْ
اليجه	آلْسَازْ، كَيْفِرْ رَاتْ
ایام	الِيجَه، بِونَگَنْ يَا دَه بِونَگَنْ دَوْلَانْ ماشا
ایاز	اِيَامْ، اِيَاهْ، شِرَابْ كَالْسَه سَه
ایل	آيَازْ، كَيْجَ - آرا اوْسَيَانْ سَاوَقْ شَهَانْ
ایلچار	ايَلْ،
ایلچس	ايَلْجَارْ، ايَلْ بِيْشَنْتاوا جَافَرْ طَاقْ
ایلخی	ايَلْجِسْ، بِهْرَهْ ايَلْلَنْ آدَامْ
ایلفار	بَلْقَسِی
اوْغُر بَخْر	ايَلْفَارْ، چَباَولْ
	اوْغُرْ حَادِهْ

بابا	بَابَا
پاج	بَأْجَ
پاجس	بَأْجِسِ
پاجناق	بَأْجَنَاقْ، بَاجَا
پبخش	بَالْلَشْرَه، بَوْلَمَكْ
پخسو	بَوْفَاوْ، آيَاغْ بَاقْ، بِرْبَونْ آسَقْ بَرْزَكِي

بخارىلىق	تۈركىچە
آئىنگ آياغىتىدا	بۇقاوا اوپلىان او بوجاق پىر
بسوغىجا	بىغچە
بسوغىرا، بوغىدai او نىندان ياتلىيان بىر حىل آمى	بىرا
بوغىما، عايال لارنىڭ بويون آشىق بىز زىسى	بېسىم
بىزىرىغاب	بىشقاب
بىزىرىغاب، بىزىگ	بىشاش
پە كە بول، بىكلىرىنىڭ آشىاز باشى	بىكايىل
بىولغۇر، بىلا	بىلغۇر
بىزىلەك، شاھىرىنىڭ بىر مەھىسى	بىلوك
بولاماج، بولاماق	بىلماج
بۇنچاق، كۈشىك، حاقيقى سىند	بىنچاق
بىرلاع اوتسى، تىرتىزىك تىيارىتى دىكىشلى اوت	بىرلاع اوتسى
بوغىما، بىرخورداق آشاغىنداقتى ماز	بىوغىما
بىيات، تۈرك طايىها آدى، سازدا موقام آدى	بىيات
بىتىكچى، سالىخت يىخنايان آدام	بىتىكچى
بىايىشىش	بىيىشىش
بىكىم، اولبىم	بىكىم
بایراق، بایداق	بىرق
باشر	بىهادر / بىران
باسلق، حوزونىڭ ماڭىزىندان ياتلىيان سۆزىچى كۈكە	باسلق
باشلىق، بىر حىل تىلىپىت	باشلىق
باشى، سودار	باشى
بالش، آلتىن - كىمپۇش اۇلچە كى، اهر بالش	بالش
ا شىقان آلتىن بولار، بالشاق ھم دىيرلىر	
باچا، پىنجارا	باچە
باتىللاق، باتىغاڭىز جاي	باتىللاق

پاپاڭ	پاپاڭ
پانوق	پانوق
پالان	پالان
دولاق	پالىك
پېنېر	پېنېر
غاراول باشى	پېش قراول
تاراج	تاراج
تالانگى	تالان
تالانگى	تەختە قابو
تاغىغاڭىز	تەخماق
تەقماق	تەرخان
تارحان	ترناس
تارناس، اۋىشىڭ چىللەدن جەغان وافقى دۈرەپان	
ئىرى	
تاسما	تىسمە
دىكلىتكى	تىكلىشىو
ئىكە، بۇلۇن	تىكە
ئاك، ئاي سىز	شك
تەكمەدالۇغۇچى	ئىكە
تولامبا	تىلەمە
تەلەكە مەك، تالامان	تىلەكە كىردەن
تەمنىن، بىز	تەنە
تاغما	تەغا
توموس	تەمىز
توب، بىر حىل اھىپىرى ياراڭى	توب
توبىچى	توبىچى
توبۇز، كورز	توبۇز
تۇتۇن	تۇشۇن
تۇمەن، بىر توپاڭ غوشۇن باشى	تومان
تۇربا	توبىرە

شۇبۇق، ساڭىنەك، ساقاتاق	شوبۇق
تايىار	تىيار
دىمىز	ئىمەر
جىابولسا، گۆنۈلەردان ئىڭلەرنىڭ	جايلىشا
جىابىلغى، گۆندەرلەردان ئىڭلەرنىڭ	جايلىقا
جان بىنا، سىنگىز	جان پناه
جار، جارچى	جار، جارچى
جارغا زەماق	جاركىدن
جوپىيە، اپروش كىيمى	جيپىيە
چول، آشىنگىچىلىق	جل
چىكىيەن، خارفسى - غاشىزلىق	چىكىن
چىوال	چىوال
چىران، كەپىك	چىران
چەۋەن، اپروش كىيمى	چووشىن
چايىز، جالت	چايىك
چاپ، باسا	چاپ، چاپچى، چاپخانە
چاپار، اونگىن يېرى، ھان چالىت چاپيان	چاپار
چاتما، تۈپەنگىلىرى بىر - بىرىنە چاتماق	چاتما
چاقان، چاقاق، آلدامافدان ئىڭلەرنىڭ	چاخان
چادىز	چىادر
چارتىق	چارق
چاتاق، فايى شىنكىسىز بىلە آلاجى	چاتاغ
چاق، سەھىز	چاق
چافى	چاقو
چاڭ، دېلىك	چاك
چاودىزىر، بىر جىل بىتىڭى	چاودار

جاوش	جاوش
چالاڭ	چالاڭ
چماول	چماول
چىقى	چىقى
چىزو	چىزو
چچىك	چچىك
چىرىك، چىرى	چىرىك، چىرى
چىمال	چىمال
چىماق	چىماق
چىش	چىش
چىكمە	چىكمە
چىنگىر	چىنگىر
چاقا	چاقا
چىچە	چىچە
چىڭال	چىڭال
چىباتە	چىباتە
چىتىھە	چىتىھە
چولاق	چولاق
چومان	چومان
چىخ	چىخ
خان	خان
خان ئىزىدە	خان ئىزىدە
خاتىن	خاتىن
خافان	خافان
خانىم	خانىم

دایس	دایس
دارېگى كردن	دارېگى كردن
دارېفه	دارېفه
ددە	ددە
دکل	دکل
دکمه	دکمه
دېتىك	دېتىك
دوز (د وختن)	دوز (د وختن)
دوز	دوز
دوشىك (تشك)	دوشىك (تشك)
دوستاق	دوستاق
دېلمە	دېلمە
دوسان	دوسان
دېلاق	دېلاق
دېرىك چادر	دېرىك چادر
دېلىماچ	دېلىماچ
زالمو	زالمو

ساتخىن، عىبراب ايجىلىان بارداق
سەجمە
ساغلۇو
ساغىر، شراب ايجىلىان بارداق
ساللانا - ساللانا
سىغىما، يۈمىرىنىڭلاماق
سوغىلما، بىو مرئىق بىلن اورماق
سەغىراق، شراب كۆزىزە
سانجاق، سانجىسى حى

ساتگىن	ساتگىن
ساجىمە	ساجىمە
ساغلىو	ساغلىو
ساغىر	ساغىر
سالانە - سالانە	سالانە - سالانە
سىخىمە	سىخىمە
سەقلىمە	سەقلىمە
سەغىراق	سەغىراق
سانجاق	سانجاق

سونغار / شونقار، آوفوشى	سنقر
سۈر، سۈرجى، شادىانلىق	سىر، سۈرچى
سۈيات، آزىق	سۈيات
سۈرتمە، سوھلىان آراها	سۈرتمە
سَاوغات	سۇغات
سۈپىكىلىرى	سۈگلى
سېورغال، باتىنا طارابتىدان غوشىن باشلىغى	سېرگال
باغشلاپىان بېر بولۇك اکران يىر	سۇرا

شاماق / شاطىجا / ساماغجا / ساماقى، ناھار	شاماق
بىشىرنىدە عايمال لارىنە ئىمە ئىنە باغلاپىان بارجاسى.	
شلوق، آلدەراماق	شلوق
شىلاق، شىلاق آتساق، سوكىمىك	شىلاق
شايلاق، شابىيات او رماق	شېلاق
ايىشىك، ۶ آيلىشىق تۇفلىقى	شېشك
چىشىلىك، بېر حىل كۈزدە بىشە ن ايمك	شېشىلىك

تافىرا، آدام آدى بازىلان خىشىق، خىشىق حاط	طغىرا
توبان	طوفان
ايلى غايىس، كۆنكىدىن ئال	مالى قابو
الىسخ، آت اميدى، سېرىشجا - سامان و غرم	عليق
فاراشمىز، فاراشان	فاراشمىز
غاز	غاز
ضازايماغى آتىپلا ل توپارتىدان دوزاوجى	غازايماغى
فولام، (زىزى)	غلام
غول، بىندە، جاغا	غول / قلو

فولشاق، اىمە بىنە آغاچ بىرلە كلىرى	ظلاق
غىچاق، سازقۇراسى	غزوڭ / غېچك
غوره، ازىم سورى	غوره
غۇشتات/غىھاڭ، ئەڭلىتكى توپارلارى	غوشاد
غىرمىسى، دەفراماق، حورۇش آدى	غىرمىسى
فاب، فاپ، چاناق	فاب
غايىچى، ساڭلاو	غايوجى
غاشق، جىسۇرۇك حورۇش	غاتق
غاتما، سال - سال	غاتمه
فاج، دىلىم، بىر دىلىم ئارېھىز	فاج
غاشاق، ئاچى جى	غاشاق
غايىغان/غازان	غاڻغان
غايىلاما، ئايىلاما	غايىلمى
غاشىش، اوڭىشىنىڭداكى ال توبار	غاشى
غاشق، چىچە	غاشق
فاسىر، بىر حىل ئىش يال حايىان	فاطر
فاتىشماق، ئاراشماق	فاطمى شدن
قاڭ، غورى	قاڭ
حالى، دېشك	قالى
غالىباق، تەلىپەك	غالىباق
غالىباق، ئىگىردىكى غالىباق	غالىباق
غايىش، كىجى ئامى	غاين
غاۋىت، ئالغانان منكىزىرايمەك	غاۋىت
غېبراق، ئېبراداق	قېراق
غايىرغى	قېرقە
غاپىان، آنرام املىجە كەابزارى	غاپان
غان غارالساق، بىر حىل كىل لەك	قاتاربا

فشو	غاشماق، غاشاماڭ
تشلاق	غئشلاق
تشون	غۇشۇن، ھېنەۋەن
فراؤل	غازارول، ساقچىس
قراچور	غاراجەر، اوزىس خەڭىچە
قىرساون	غارا سۈرەن بېرىل غاراولۇسى
قىراقىروت	غارا غەزىوت
ترق	غۇرۇق، غۇرالان
ترفاول	غىرغىعاوول
ترفسى	غىرفى، آوەنۇشى
تىرمىت	غۇرمۇت، سامان بەلن بىرۇشىغا ئارىلان آتايىسى
قىزل آلا	غىزىل آلا، بالىق آدى
قىزلىپاش	غىزىل بازىر، تىزك طايىها آدى
قىزىن قىلى	- بېرىن - بېرىنە ئايتىمىان دەكىمە
قىزىمە	غۇزىرمە، ئابىك آدى
قلق	غۇلۇق، چەم
قلدر	غۇلدەر، دايساو
قلنەق	غۇلۇنقاق، ئابىنەنگە آغاقا پۇلۇمى
قلچىق	غۇلچىقاق، بىشىر
قىماش	غۇلماش، سامىزداماق
قىچ	غۇلۇش
قلالووز	غۇلاۋىز، بىلد
فلاج	غۇلچاج، يائى چەرىمى
قىلە	غۇلا
قىمچى	غۇامىچى
قىداق	غۇونىداق، فۇنداداڭ
قو	غۇمۇش آدى
قىچق	غۇققۇق

غۇش	فوش
غۇتسى	فۇطى
غۇچاق، دايماو، باشىرىيگىت	قۇچاق
غۇر، فەرخانى، غورچى، ئەغۇشۇنىڭ أۇدى باراغ	قۇر، قۇرخانە، قۇرچى، نۇرالى
بىرلۇسى	
غايچى	قېچىسى
قىغماج، امۇرالاسالى	قىقاچ
قايلاق	قىماق
كۇنەك	كەك
كەپىر، بېر جىل بالىق	كېم
كۇمەچ، بېر جىل اكىك	كماچ
كەنگىز	كىناش
كۈچ	كۈچ
كەچى	كۆچك
كۇدەك، اولالامادىش	كەدەك
كۈسە، ساقغان شىز	كوسە
كۇك، ساۋاتى كۈكە ماك	كۈك
كۈك، كەپىسى كۈك	كۈك / قۇرلۇرى (3)
كۈل، سۈلى كىسۇل	كۈل
كەپلىشك	كېزىن
گىتر، غۇشۇن غۇلۇنىنىدا، جالىبارىنىڭ آفرىنداقى	گىز
ارەنە دىألىر	
كادىك، الېزداخىندا، بېر آدى	كەدەك
گىزلىك، بېر جىل پەنجاق	گىزلىك
كەلەنگىدن، توبۇنگە، اېزار آدى	گىلنگىن
گۈمرۈك	ئىمرە

مازلاق، چامى اوينچاغى	مازلاق
مائىھە، اوستۇغىچىخۇمۇنگە، ابزارآدى	مائىھە
مارال، بېر حىل كە يېك	مارال
سکە، سارى باع	سکە
ساپقا، جىلقاات	ماھىچە
سوونجىشىق	منجوق
تۈركىتلەر ايزىتىرىمىك اۇمۇسىن آشىڭى نالقىنى تىرىپىنە قاقيانەشلار،	تىلىلەر دەن (اصطلاح) (ايىزگىم كىدەن)
ساپرا	نىزە
باۋى	پابو
باتاقان، موشۇدا ابزارآدى	باتاقان
پاشماق، فرانسه دىلىتىدە -دە پاشماق دىلىپار	پاشماق
پافى،	پاغىي / پاغىگىرى
پالىڭىزىكە	پالغۇز
پاوار، يا رادامىس، خۇشۇندا درجه آدى	پام
پاتاق، غاراول چىلىق	پتاك
پاحانا، بېر حىل ايمك	پەخسى
پاقا، كۈيىشە كۆنگە ياتامىسى	پەخە
پىدە، تۈركىلەر، فادىئى زامانىدا ياخىر، غار	پىدە
پاڭدىرىماق اۇچىن اوللاشتىيان جادىلىق دائىسى	
پىراراق، اووق - پىراراق	پىراراق
پىرارغان، سارى كېرىمىك كىلى	پىرارغان
پىرىشى، پاڭشانە، پېرمانى	پىرىلەخ
پىرساول، ئىساراول	پىرساول
پىغلاۋەنەھار يېشىرىلىڭ قاب	پىغلاۋى

پىغما	ياغما، ياغلاماڭ، ئالاماق
پىكە	يىكە، يىكە ئۇنى
پىلىك	سۈنکۈنگى يىلىكى
پىنگا	يېڭى، يېنى، تازە
پىنگە	يېڭى، گىن يېڭە سى
پىسى چىرى	يېنى چىرى، تازە يېڭىن ئاشنان غوشۇن
پىنگى د نىسا	يېنى د ونسا، آمرىيكتادان ئال
پۇاش	سوواش
پۇرت	پورت، پىرس پۇرت
پۇرۇشە رەقى	پۇرۇشە لە مەك
پۇرۇش	پۇرۇش، چۈزۈش
پۇرغا	پورفا، پورشلاماڭ
پۇغۇرت	پۇغۇرت، يۇغۇرماق ئاشنەدان ئال
پۇغۇر	پۇغۇر، دايىاۋ، اېرى آدام
پۇنچا	پۇنچا، پورپۇنچا

* بۇ سۈزلىرىن باشقا سۈزلىرى كۈركۈزىم نىڭىز، دېلىمۇز يېڭى بايانلىقلىقىسى يىلىدىرىپارسېنگىز بىز هم اينىدىكى نىشىرىلىرىدە سېزىنە ماماڭلا حاتىڭىزداڭىز ھىداانلىرىم .

(۱) $\text{K} \times \text{G} = \text{H}$; $\text{G} \times \text{K} = \text{H}$; $\text{H} \times \text{K} = \text{G}$; $\text{G} \times \text{H} = \text{K}$; $\text{G} \times \text{G} = \text{F}$; $\text{G} \times \text{F} = \text{E}$; $\text{G} \times \text{E} = \text{D}$; $\text{G} \times \text{D} = \text{C}$; $\text{G} \times \text{C} = \text{B}$; $\text{G} \times \text{B} = \text{A}$; $\text{E} \times \text{G} = \text{H}$; $\text{E} \times \text{H} = \text{F}$; $\text{E} \times \text{F} = \text{I}$; $\text{E} \times \text{I} = \text{D}$; $\text{E} \times \text{D} = \text{C}$; $\text{E} \times \text{C} = \text{B}$; $\text{E} \times \text{B} = \text{A}$; $\text{F} \times \text{G} = \text{H}$; $\text{F} \times \text{H} = \text{G}$; $\text{F} \times \text{G} = \text{I}$; $\text{F} \times \text{I} = \text{D}$; $\text{F} \times \text{D} = \text{C}$; $\text{F} \times \text{C} = \text{B}$; $\text{F} \times \text{B} = \text{A}$; $\text{I} \times \text{G} = \text{H}$; $\text{I} \times \text{H} = \text{G}$; $\text{I} \times \text{G} = \text{J}$; $\text{I} \times \text{J} = \text{D}$; $\text{I} \times \text{D} = \text{C}$; $\text{I} \times \text{C} = \text{B}$; $\text{I} \times \text{B} = \text{A}$

۱) تگری تگ تگری ده بولموش مترک بیلگه کافان بواز دکه اوکونم.

صاییپن اوچه تی اشتکبیل اولا یاپس بیگنیم، اوغلانیم، بیریکی اوغوشم، بودونم، بیریه شاد پیت بگلر، بیریبا تارقات بوبروک بگلر، اوغوز تاتار...

البای اوغرمن ریس سنی

منی سئی	دنت	اندھون	نکتہ بیرق	منی سئی	دھون	اندھون	تھون	لار	منی سئی
A	D	G	H	A	D	G	H	I	P(р)
ا	د	گ	ه	ا	د	گ	ه	ي	ق
اول دنی	ب	ك	ج	اول دنی	ب	ك	ج	ك	ب
دو زور	ج	د	ه	دو زور	ج	د	ه	د	ج
شار	چ	ب	أ	شار	چ	ب	أ	ب	چ
کر ناین	د	ه	گ	کر ناین	د	ه	گ	ه	د
تگر کو	ه	ن	م	تگر کو	ه	ن	م	ن	ه
تگر (انج) کاز	چ	ه	ه	تگر (انج) کاز	چ	ه	ه	ه	ه
خ	ب	م	م	خ	ب	م	م	م	خ
کر تگر یونچ تگر	د	ه	م	کر تگر یونچ تگر	د	ه	م	ه	ل
ک	س	س	م	ک	س	س	م	م	س
ناین	ه	ن	ن	ناین	ه	ن	ن	ن	ن
د	م	د	د	د	م	د	د	د	د
کمیز	م	م	م	کمیز	م	م	م	م	م
دیه	م	م	م	دیه	م	م	م	م	م
تمیز	م	م	م	تمیز	م	م	م	م	م
پ	م	م	م	پ	م	م	م	م	م

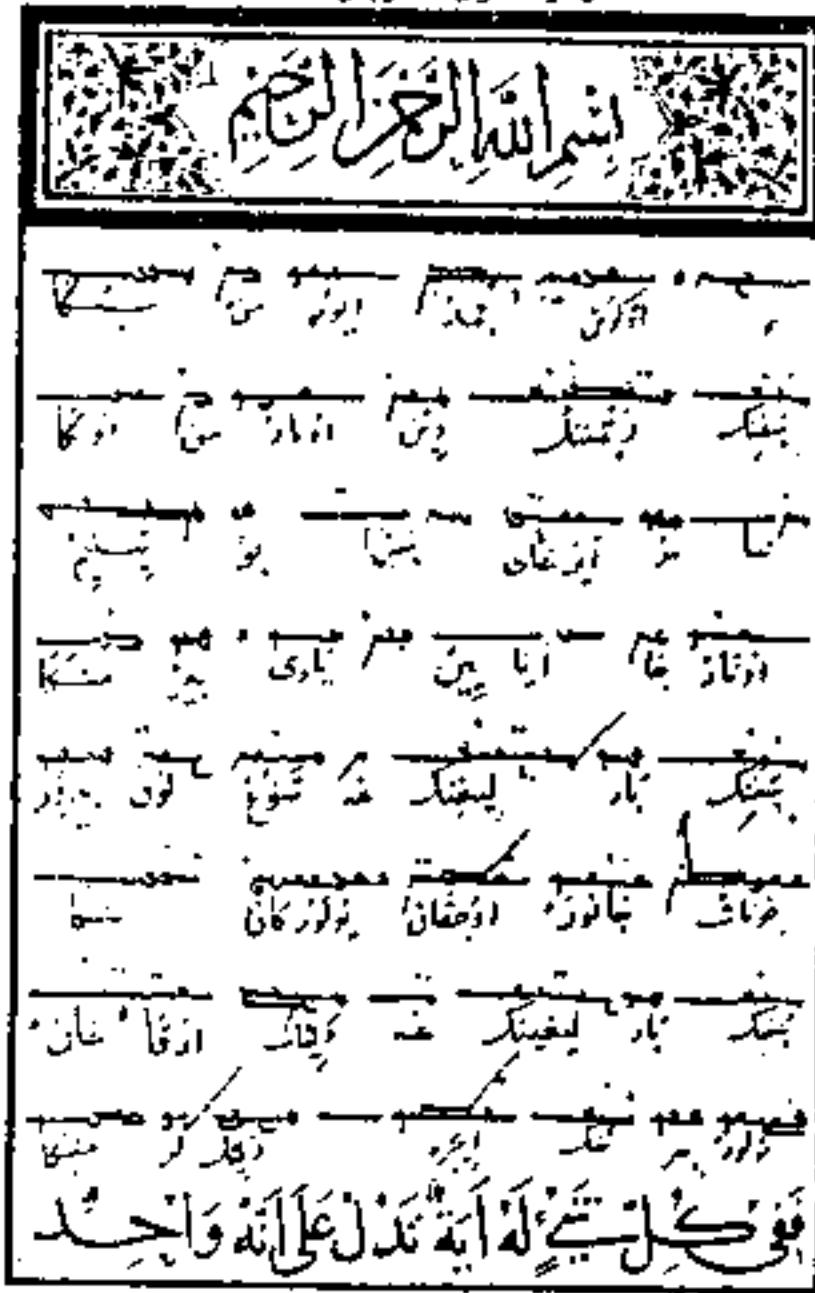
- «تگرگ طبع تاریخی (پروفسور احمد جعفر اوضاعی)» کاپیتولان، (تاریخ زبان ترکی پروفیسر احمد جعفر اوضاعی).

«صفحه اول متن اویغور عربه الحفاییں
کے در ایاضوفہ موجود است».

الفبای اویغوری	الفبای فارسی		
آخر	میانہ	صدر	حروف
ە	ە	ە	ە
ئ	ئ	ئ	ئ
ەم	ەم	ەم	ەم
ەن	ەن	ەن	ەن
ەز	ەز	ەز	ەز
ەر	ەر	ەر	ەر
ەمەم	ەمەم	ەمەم	ەمەم
ەنەن	ەنەن	ەنەن	ەنەن
ەزەز	ەزەز	ەزەز	ەزەز
ەنەز	ەنەز	ەنەز	ەنەز
ەمەز	ەمەز	ەمەز	ەمەز
ەنەم	ەنەم	ەنەم	ەنەم
ەنەزەز	ەنەزەز	ەنەزەز	ەنەزەز
ەنەمەز	ەنەمەز	ەنەمەز	ەنەمەز
ەنەمەن	ەنەمەن	ەنەمەن	ەنەمەن
ەنەزەن	ەنەزەن	ەنەزەن	ەنەزەن
ەنەمەزەن	ەنەمەزەن	ەنەمەزەن	ەنەمەزەن

حروف صدادار

الفبای اویغوری	الفبای فارسی	
آخر	میانہ	صدر
ە	ە	ە
ئ	ئ	ئ
ەم	ەم	ەم
ەن	ەن	ەن
ەز	ەز	ەز
ەر	ەر	ەر
ەمەم	ەمەم	ەمەم
ەنەن	ەنەن	ەنەن
ەزەز	ەزەز	ەزەز
ەنەز	ەنەز	ەنەز
ەمەز	ەمەز	ەمەز
ەنەم	ەنەم	ەنەم
ەنەزەز	ەنەزەز	ەنەزەز
ەنەمەز	ەنەمەز	ەنەمەز
ەنەمەن	ەنەمەن	ەنەمەن
ەنەزەن	ەنەزەن	ەنەزەن
ەنەمەزەن	ەنەمەزەن	ەنەمەزەن

محمد کائیفسی (۱۰۷۲م / ۱۶۵۴ھ) نیتہ

دیوان لغات الشورک ائیریندہ یزره شن الفبای

م خ و ز ق ی ک د ح ه م س ب ف ا ع س د ب ج د ش م ن س ب ح م س ف ا ع س د ب ج د ش م

م خ و ز ق ی ک د ح ه م س ب ف ا ع س د ب ج د ش م ن س ب ح م س ف ا ع س د ب ج د ش م

Aa	Jj	ش
Bb	Kk	ت، ط
Cc	Ll	ل، م
Çç	Mm	م، ن
Dd	Nn	ن
Ee	Oo	و
Ff	Öö	خ
Gg	Pp	ى
Hh	Qq	ز، ذ، هـ
Ii	Rr	إـ
İi	Sş	ڭـ

لايمن آلفابت اساسىدا ئىزىكىمن يازىو حاطى اوزىمىن
خۇدىرىلىئىن آلفابت ساصلالحائىنى .

ئىزىكىن كولتۇر اوجىسافىسى - كۆتۈرە سىئىد

تکست یونگ لاتین آلفابتی

« دولی »